

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
 Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
 Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
 Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

DE TWIJFEL VAN DE PREDIKER

In de tijd dat in Nederland de bijbel nog een volksboek was werden vele figuren daaruit bekende vertegenwoordigers van een begrip. Kain en Abel bijvoorbeeld vormden het voorbeeld van een paar broeders, van wie de een de ander dodelijk haatte. Wie een Jobsgeduld had aanvaardde de tegenslagen van het lot met een ongewone lijdzaamheid. En zo was de schrijver van het boek Prediker vermaard om zijn twijfel. Vooral twee spreken waren van hem bekend. Hij vond eigenlijk niets meer de moeite waard, alles was vergankelijk en voorbijgaand, niets gaf een gevoel van vastheid. Dus herhaalde hij immer weer: „Ijdeldheid der ijdelheden, alles is ijdelheid”. Niet alleen dit maakte hem verdacht in de ogen van degenen, die meenden dat men aan bepaalde dingen volstrekt moest geloven. Hij kwam na al zijn teleurstellende onderzoekingen ook tot een blijkbaar lichtzinnige conclusie. Verscheidene malen zegt hij immers, dat de mens het beste doet, „te eten, te drinken en vrolijk te zijn”. Natuurlijk deden onze voorouders dat ook wel. Men behoeft niet eens de schilderijen van Jan Steen te kennen of de stillevens met rijk voorziene tafels, om te beseffen dat zij zich — indien zij niet tot de vele armen behoorden — te goed deden aan aardse vreugden. Maar dat predikte men niet, zo was de officiële opvatting, integendeel. De predikanten beijverden zich een soort bovenmenselijke ernst en degelijkheid en strakheid aan te bevelen voor mensen, die in het zwart gekleed moesten gaan, met uitgestreken gezichten en verachting voor de vreugden des levens. De Prediker scheen wel een heiden te zijn. Hij deed alsof hij de diepste wijsheid neerschreef van koning Salomo, hoewel men thans van mening is dat hij veel en veel later moet hebben geleefd en onder de invloed stond van Griekse denkers. Misschien ook wel van oosterse filosofen die al evenmin een goede reputatie hadden, omdat zij ver afstonden van het Joodse geloof en nog verder van het christendom. In de latere middeleeuwen kwamen er bijvoorbeeld Arabische en dus Mohammedaanse dichters voor, die uit dezelfde bronnen had-

den geput als de Prediker en voor wie het drinken van wijn — en wijn was voor de Mohammedanen verboden — de laatste troost bood als zij moe waren geworden van het nutteloze denken.

Nu is het niet zo dat de Prediker niet spreekt van God. Maar eigenlijk stelt hij de Godheid gelijk met de Natuur, waarvan wij afhankelijk zijn, die een macht vormt veel sterker dan wij, die wij niet kunnen begrijpen, die ons voortdurend teleurstelt, maar... die ons ook wel allerlei goede gaven verschaft. Een bepaald hoger doel is er voor hem niet te ontdekken. Alles is tijdelijk, doelloos en nutteloos, behalve dan de levensvreugde. Alles keert in een eindeloze eentonigheid telkens weer terug. Het is ijdelheid te geloven dat men de keten van komen en gaan, van geboorte en sterfte, van opgang en ondergang kan doorbreken. Het is ijdelheid te menen dat het vergaderen van rijkdom werkelijk geluk brengt, want het genot ervan is geringer dan de moeite en de zorgen, en men kan er bij zijn dood niets van meenemen.

De dood is voor hem kennelijk het einde en hij gelooft niet aan de onsterfelijkheid van de ziel. Men leest bijvoorbeeld: „Wat de mensenkinderen betreft, God wil hen schiften en laten zien, dat zij eigenlijk dieren zijn. Want het lot der mensenkinderen is gelijk aan dat der dieren. Ja, eenzelfde lot treft hen. Gelijk de dieren sterven, zo sterven de mensen, en allen hebben dezelfde adem, waarbij de mens niets vóór heeft boven de dieren. Want alles gaat naar één plaats, alles is geworden uit stof, en alles keert weder tot stof. Wie bemerkt dat de adem van de mensenkinderen opstijgt naar boven en dat de adem der dieren neerdaalt naar beneden in de aarde? Zo heb ik ingezien dat er niets beters is dan dat de mens zich verheugt in zijn werken, want dat is zijn deel. Wie zal hem er toe brengen zich te verlustigen in wat ná hem zal zijn?” Zulke woorden kan men bij de Prediker telkens weer aantreffen. Na de dood valt er niet veel meer te verwachten. In het leven heerst ontzaglijk veel onrecht en boosheid. Slechte mensen worden vaak beloond, de

goeden voor hun deugden gestraft. Wie zal hierin Goddelijke wijsheid kunnen herkennen of een rechtvaardige leiding? De Prediker komt tot het inzicht dat het nadenken over deze dingen het najagen is van wind. „Want” — zo zegt hij — „in veel wijsheid ligt veel verdriet, en als iemand kennis vermeerdert, vermeerdert hij zijn smart”. Natuurlijk komen er dus in dit boek zwaar-moedige gedachten voor. Er is veel pessimisme in. Men leest die merkwaardige woorden: „Alle dingen zijn onuitsprekelijk vermoeiend...” Soms heeft hij afkeer van het leven, omdat er zoveel kwaad onder de zon geschiedt. Maar dan keert ook steeds weer dat andere thema terug: Eet, drink en wees vrolijk.

Er zijn tegenstrijdigheden in dit korte boeiende boek en velen hebben zich afgevraagd, of het wel door één auteur is geschreven. Het kwam immers in vroege eeuwen herhaaldelijk voor, dat bij het maken van copieën van de handschriften de overschrijver, als hij even intelligent was als de oorspronkelijke auteur, zinnen wegliet die hem onbehoorlijk leken, of er andere aan toevoegde, die hem verbeteringen leken, of waarvan hij meende dat zij ook wel eens gezegd moesten worden. Dit probleem is echter in dit geval niet zo belangrijk, want de voornaamste strekking van het boek is volkomen bewaard. De vraag doet zich nu voor, wat het ons als humanisten nog heeft te zeggen. Ik meen: heel veel. Er is hier een ondogmatisch man aan het woord, die kennelijk veel heeft gelezen en heeft nagedacht, en die anderen niet napraat. Indien hij spreekt van God dan doet hij dit als een wijsgeer. De Godheid is voor hem het wezen van alle werkelijkheid, maar dat wezen kennen wij niet. Wij kunnen proberen de wereld te beoordelen, zoals zij zich aan ons voordoet. Dan echter ontdekken wij er geen hogere goddelijke zin in. De wijsheid en de rechtvaardigheid overwinnen niet. Eigenlijk is dit ook het thema van het boek Job: hoe kan men het bestaan van het kwaad rijmen met het bestaan van een goede en almachtige Godheid?

Die twijfel is principiële: in raadselen wandelen wij op aarde. De Prediker is als wijsgeer een „niet-weter”. Men heeft gezegd, dat hij zelfs een fatalist is, iemand die het leven ziet als een blind noodlot dat men over zich heen moet laten komen en waaruit men dan maar het beste moet putten: de genietingen van het dagelijkse leven. Het is waar dat men zijn denkbeelden terug vindt bij latere Mohammedaanse schrijvers, die ook bekend waren — evenals de Prediker — met oude Griekse en Oosterse denkbeelden, en die men gaarne fatalisten noemde. Maar het is toch zeer de vraag, of men hier te doen heeft met een aanbeveling van passieve berusting. Steeds weer heeft de Prediker het over ons gezwoeg en ons hardnekkige streven. Dat is ons deel, wij kunnen niet anders. Hij waarschuwt er echter tegen te verwachten dat dit ons het ware geluk kan geven en ons voor teleurstellingen kan vrijwaren. Het leed is niet weg te denken uit ons bestaan, men ontkomt niet aan het verdriet. Dat moet men in zijn levensopvatting verdisconteren. Zeker, in deze zin is er dus sprake van berusting in het onvermijdelijke: er zal altijd onrecht blijven, altijd vallen er

schaduwen op onze weg, wij ontkomen niet aan de dood. Hierin vindt men iets, dat de Grieken „stoïcijns” noemden: dat wil zeggen, dat wij moeten proberen bestand te zijn tegen nederlagen, ons niet uit het veld moeten laten slaan als de tegenslagen komen, ons daartegenover waardig en zo mogelijk met een zekere innerlijke rust moeten gedragen. De Engelsen kennen het woord „flegmatisch”: zich uiterlijk onberoerd tonen, zich niet laten schokken. Wat wij bedoelen en wat men bij de Prediker terug vindt gaat dieper. Het betekent: er op rekenen dat de aarde geen paradijs is, en de mensen geen engelen, en dat smart en pijn nooit zijn te vermijden. Dit is de wijsheid van mensen, die geestelijk volwassen zijn, en niet in paniek raken omdat het leven is, zoals het is.

Maar dit is niet hetzelfde als wat men gewoonlijk verstaat onder fatalisme. Geven wij een voorbeeld. De Duitse socialiste van Poolse afkomst, Rosa Luxemburg, was een onvermoeide strijdster tegen sociaal onrecht, en zij is kort na de eerste wereldoorlog door reactionaire Duitse officieren vermoord. In het laatste jaar van die oorlog zat zij in de gevangenis van Breslau en zij geeft een ontroerend verslag van de corlogsellende om haar heen. Maar aan het einde van één van haar brieven met een beschrijving van die ellende voegt zij erbij voor haar vriendin Sonja Liebknecht: „Sonjuschkka, liefste, wees niettegenstaande alles rustig en vrolijk. Zo is het leven en zo moet men het aanvaarden, onversaagd en glimlachend, ondanks alles...”

Zo blijkt ook dat de Prediker met al zijn uitingen van pessimisme — hij zegt er-gens zelfs dat de doden gelukkig zijn te prijzen boven de levenden, en boven beiden degenen die niet geboren zijn, en dit is toch wel zeer zwaarmoedig — dat de Prediker ondanks zulke bittere gezegden toch wel degelijk een grondslag aanwezig acht om blijmoedig te zijn. Hij wil ons leren, dat wij de dood niet moeten vrezen: een klas-sieke wijsheid. Dat wij tegen het leed bestand moeten zijn. Maar ook dat wij de levensvreugde niet mogen versmaden, haar moeten zoeken. Nu moet men niet denken, dat hij alleen het oog heeft op zinlijke genoegens en materiële lustervaringen. Het kwam in de oudheid heel vaak voor, dat het drinken van wijn een zinnebeeld was voor het studeren, het lezen en het denken: men dronk zich wijsheid in. En al was het dan zo, dat die kennis de raadselen niet op-loste, en dat het resultaat ons dus teleur-stelde, toch was het op zichzelf een behoefte, over de dingen na te denken. Zo is het ook een levensvervulling zich te wijden aan het nastreven van bepaalde door ons zelf geko-zen doeleinden, zoals de Prediker zegt: te werken en te zwoegen, ook al geeft het ons achteraf niet, wat wij ervan hadden ver-wacht. En juist omdat het leven ons geen echt geluk geeft, juist omdat het kort is en de dood onvermijdelijk, daarom moeten wij genieten wat wij genieten kunnen. De Pre-diker spreekt hierbij niet als een in zich zelf besloten egoïst. Zou dit zo zijn dan zou hij niet zo verontrust zijn over het kwaad en het onrecht. Wat hij aanbeveelt is een mens-lievende vreugde, die ons leven en dat van

anderen blijder maakt. Goed, hij zegt dat alles ijdelheid is; dat er niets nieuws is onder de zon; dat alles zich eeuwig herhaalt. Maar hij roept ook op, om de dag te plukken, juist omdat dag en nacht elkaar steeds weer afwisselen. Het „Pluk de dag” is een heidense wijsheid, maar daarom niet minder algemeen menselijk.

Eigenlijk vinden wij hier dus een goede raad: ondanks leed en tegenslag vreugde te putten uit het leven. In zulke gedeelten van het boek wordt de Godheid gelijk gesteld met de Natuur, die ons toch ook goede gaven schenkt. En wij lezen dan onder andere deze woorden: „Welaan dan, eet uw brood met vreugde en drink uw wijn met een vrolijk hart, want als gij dit doet dan heeft God dit reeds lang zo gewild. Laten uw kleren te allen tijde wit zijn en olie ontbreke niet op uw hoofd. Geniet het leven met de vrouw

die gij liefhebt, al de dagen van uw ijdele leven, die God u geeft onder de zon, al uw ijdele dagen, want dat is uw deel onder de levenden en bij alle zwoegen, waarmee gij u aftobt. Al wat uw hand vindt om naar vermogen te doen, doe dat. Want in het dodenrijk waarheen gij gaat is er geen werk meer te doen, geen beraad meer, geen kennis of wijsheid”.

Men ziet het: het bloed kruipt waar het niet gaan kan. De man die aan alles twijfelt weet, dat het toch nodig is, te werken en te denken, zich kennis en wijsheid te vergaderen en de zinlijke lusten niet te verachten. Deze betekenis heeft hij zelf toch gegeven aan het leven. Deze taak heeft hij zichzelf toch opgelegd, ondanks alles. Daarom is zijn boek zo door en door menselijk.

A. L. CONSTANDSE

zeilkamp 1961 - langweer (fr.)

Na het geslaagd zeilkamp in 1960 wordt in 1961 opnieuw een familie-zeilkamp gehouden en wel van 5 t/m 19 augustus 1961. Prijs f 65,— per week (alles inbegrepen). Opgaven zo spoedig mogelijk.

Leiding: De Heer en Mevrouw L. Kamminga, Groningerstraatweg 132, Leeuwarden. Tel. (05100) 26741.

Voor volledige inlichtingen: Oudegracht 152, Utrecht (030) 10163.

natuurlijk bewaart u de radiolezingen

Om U het bewaren mogelijk en het herlezen van de radiolezingen tot een genoegen te maken, is er een handig verzamelbandje te verkrijgen.

Aan dit linnen bandje, dat voorzien is van een gouden opdruk, zult U veel plezier beleven.

De prijs, die laag gesteld is, bedraagt f 1,95. Gireer het bedrag op postrekening 58 t.n.v. Humanistische Luisterkerk het Woord van de Week te Utrecht.

kinderkamp

De buitenwerk-commissie van het Humanistisch Verbond organiseert in de week van 29 juli t/m 5 augustus, zoals reeds een reeks van jaren een kinderkamp in Elspeet, voor kinderen van 10 t/m 12 jaar.

De prijs bedraagt f 39,50 incl. f 2,— zakgeld. Dit kamp, waar de kinderen volop kunnen genieten en op de hoogte worden gebracht van de flora van de Veluwe, geniet reeds een uitstekende reputatie en staat onder leiding van de heer en mevrouw J. Weggelaar - Erasmusgracht 23 III - Amsterdam - Tel. 020-83919. Aanmeldingen: Centraal Bureau Humanistisch Verbond - Oudegracht 152 - Utrecht.

Van al de schrijvers uit de 16e eeuw lijkt Ludovicus Vives de levendigste en meest verzekerde visie te hebben gehad op de nieuwe vlucht, die de menselijke geest op het punt stond te nemen".

Dit citaat van een kenner van Vives, Foster Walson, geeft juist de betekenis van het genie Vives aan. Wie was deze 16e eeuwse Spanjaard, die wel de vader der moderne psychologie wordt genoemd?

In het jaar, waarin Columbus Amerika ontdekte werd hij in Valencia geboren. Hij krijgt een scholastieke opleiding, gaat in 1509 naar Parijs en komt daar in oppositie tegen de formele, dorre godsgelertheid. Deze trek in hem, dat willen strijden tegen alle vormen en gebeurtenissen in de mens en in de samenleving, wordt steeds sterker. In 1512 treffen wij hem in Brugge aan, waar een grote Spaanse kolonie is en waar hij de de opvoeder wordt van de latere kardinaal Willem van Croy en in 1516 is hij in Leuven, waar hij goed bekend is met Erasmus. Zijn strijd tegen de verdorde scholastieke wetenschap vindt bijval bij Erasmus en Morus. Enkele maanden per jaar is hij in Engeland, als professor in Oxford en als opvoeder van Mary, de dochter van Hendrik VIII en Catharina van Aragon. Hieruit blijkt wel, dat hij als pedagoog een grote naam had. Dit komt omdat hij een der allereersten is die de psychologie als fundament beschouwde van de opvoeding. Hij heeft gedachten over scholen ontwikkeld, die, zelfs nu nog, in enkele opzichten zo modern aandoen, dat vele scholen er nog niet aan toe zijn. Iedere opvoeder moet het jonge individu tot voorwerp maken van speciale waarneming en hij moet de oorzaken trachten op te sporen van falen. Kinderen die niet mee kunnen moeten met de studie ophouden om plaats te maken voor meer begaafden, die een elite moeten gaan vormen. Er wordt wel beweerd, dat hij een belangrijker pedagoog is dan Comenius. Zijn pedagogische boeken „*Inleiding tot de kennis*” (sapientia) en „*Over de studie van het kind*” (De ratione studii puerilis), verschenen in 1524 en 1536. Vives is, als Morus, tegen Hendrik VIII gekant in de beruchte echtscheidingsaffaire en wordt dan ook gevangen gezet. Na zijn vrijlating vertrekt hij uit Engeland en gaat weer naar Brugge, waar hij in 1540 sterft. Op het gebied van de opvoedkunde, wij zagen het, is Vives een baanbreker. Ook op het gebied van het maatschappelijk werk,

zouden wij nu zeggen, is hij een voortrekker. Blijkbaar ging zijn sympathie uit naar de zwakke, hulpeloze, verworpen of abnormale mensen. Deze humanitaire kant van zijn leven was sterk. Waarschijnlijk heeft geen andere schrijver uit de Renaissance zoveel aandacht besteed aan zwakzinnigen, doven, stommen, blinden en armen. In zijn annotaties op Augustinus kant hij zich tegen elke vorm van marteling, ook die waaraan ketteren onderworpen waren. In zijn beroemde boekje „*Over de ondersteuning der armen*” (1536) heeft hij toch, als een der eersten, de armoede en de bedelarij als een maatschappelijk kwaad gezien en hij ontwerpt methoden om deze misstanden tegen te gaan. Arbeidstherapie is een gewone gedachte in zijn werk. De gedachte van staatswerkplaatsen van Louis Blanc is bij hem te vinden. Bijna verbijsterend modern en diepzinnig is een opmerking van hem, te vinden in een geschrift over de opvoeding van de christelijke vrouw, dat de culturele bloei van een staat mede bepaald wordt door het niveau van de opvoeding der vrouwen. Het beroemdste is dan Vives als psycholoog. Ook in deze wetenschap was men in de middeleeuwen niet verder gekomen dan herhalingen van datgene wat Aristoteles en Augustinus gezegd hadden.

In 1538 verscheen Vives' boek „*Over de ziel en het leven*” en daarin ontwikkelt hij gedachten die het begin vormen van de moderne psychologie. „Wat de ziel is”, schrijft hij daarin „heeft geen betekenis voor ons; hoe de ziel verschijnt en welke zijn uitingen zijn, dat is van grote betekenis”. En die uitingen bestudeert hij dan. Waarschijnlijk is hij de eerste denker, die over de psychologische associaties heeft geschreven „God wil nog niet, dat wij weten wat de ziel is, wij moeten de uitingen ijverig bestuderen”. Niet alleen over associaties heeft hij nieuwe dingen gezegd, maar ook over het geheugen treffen ons de waarnemingen.

Het geheugen wordt versterkt, zegt Vives, als bij het moment van opname een affect aanwezig is. Men herinnert zich iets het beste, als het in vreugde of leed geschiedde.” Dit waren enkele woorden over een geniale baanbreker, een man die de wereld van de geest en de wereld van de menselijke samenleving bestudeerde, die een afkeer had van de verstarde logica der scholastiek. Hij was een modern man en een groot man.

H. BONGER.

lezingen voor de radio

- zo. 18 juni VARA 9.45 uur: Dr. O. Noordenbos: „Begrip en Ruimte”.
- zo. 25 juni VARA 9.45 uur: Mevr. D. Heroma-Mealink: „Spijt en Nijd”.
- zo. 2 juli VARA 9.45 uur: Prof. dr. G. Stuiveling: „De Genestet herdenking”.
- di. 4 juli AVRO 15.30 uur: F. P. Huygens: „Kunnen zijn, wie men zijn moet”.
- zo. 9 juli VARA 9.45 uur: H. J. Blackham: „Internationaal humanisme”.